

Antti Blåfieldin puheenvuoro Loistavat Erkot -kirjan julkistamistilaisuudessa 11.11.2014

Arvoisat läsnäolijat,
Hyvät ystävät,

Tämä on kirja mahdollisuudesta ja siihen tarttumisesta. Ja tämä on kirja kustantajan roolista: yksinvaltiuden suomasta voimasta ja sen asettamista rajoituksista. Ja tämä on myös kirja kasvollisesta omistajuudesta, sen heikkouksista ja vahvuuksista.

Erkkojen kustantajasuvun tarina lähtee liikkeelle 1880-luvulla. Se oli uusien aatteiden ja suurten mahdollisuuksien vuosikymmen. Suomen markka oli edellisellä vuosikymmenellä kytketty kultakantaan, ja Suomi oli päässyt kansainvälisten pääomavirtojen piiriin. Suomeenkin rantautuivat eurooppalaista keskustelua hallitsevat teemat: darwinismi, realismi, kansallinen identiteetti, naisten asema ja työväenasia.

Tällaiseen aikaan ja henkeen ilmestyi 125 vuotta sitten, sunnuntaina 16. marraskuuta 1889, Päivälehdessä ensimmäinen näyttenumero. Alkuperäinen tavoite oli kulttuuripainotteinen lehti, joka avaisi pääkaupungissa ovet ja ikkunat suureen eurooppalaiseen keskusteluun. Pääkaupungin ainoa suomenkielinen sanomalehti Uusi Suometar oli edellisten vuosikymmenien radikaalien hallussa. He olivat kuitenkin 1880-luvun nuoren älymystön silmissä jo muuttuneet vanhoillisiksi. Nämä Uuden Suometaren ympärille kerääntyneet fennomaanit myös uskoivat, että paras tapa puolustaa kansallista identiteettiä ja itsehallintoa oli vahvistaa Suomen eliitin luottamussuhdetta Venäjän keisariin.

Kun Päivälehdessä näyttenumero oli muutama päivä aiemmin ilmestynyt, keisari Aleksanteri III kirjoitti raha-, tull- ja postiasioita käsitelleen esittelymuistion marginaaliin tympääntyneenä sarkastisen kommenttinsa: kuuluuko Suomi Venäjään vai onko niin, että Venäjä kuuluu Suomeen? Näiden rivien jälkeen mikään suomalaisvenäläisissä suhteissa ei ollut enää ennallaan. Ja vastasyntynyt Päivälehti oli pääkaupungissa ainoa suomenkielinen sanomalehti, joka pystyi tuomaan nyt julki tuodun ristiriidan esiin. Se pakotti kulttuuripainotteisuuden rinnalle aktiivisen poliittisen linjan, jota ryhdyttiin kutsumaan nuorsuomalaisuudeksi.

Tämä on tarina start-upista: tartu mahdollisuuteen.

Erkot eivät olleet suuria journalisteja, eivät ainakaan Eljas ja Aatos. Mutta kaikki kolme, Eero, Eljas ja Aatos, olivat loistavia kustantajia. Heillä oli voimaa ja kykyä määrittää lehdensä paikka yhteiskunnassa, eikä heidän minun mielestäni tarvitse historian edessä ratkaisujaan hävetä.

Päivälehdessä ja Helsingin Sanomien historiaan liittyy monia suomalaisen journalismin hienoimpia hetkiä. Oli merkittävää, että niin kutsuttuina sortovuosina pääkaupungissa ilmestyi suomenkielinen sanomalehti, joka julisti perustuslaillista linjaa. Aiempi kieliriita suomen ja ruotsin kielen välillä jäi syrjään, kun yhteisessä rintamassa puolustettiin kansallisia oikeuksia. Toinen tärkeä vaihe oli kansalaissodan jälkeen, kun silloin jo maan suurin sanomalehti Helsingin Sanomat asettui varauksettomasti tukemaan vastavalitun K.J. Ståhlbergin linjaa, joka nojasi sovintoon, laillisuuteen ja edistykseen.

Eero Erko johti toimitustaan jäyhästi ja takavasemmalta tarkkaillen. Eljaksen tyyli oli aivan toinen: hän oli kiivas ja halusi näyttää, kuka oli herra talossa. Eljas rakasti kaikkea sitä asemaa ja valtaa, jota päätoimittajuus ja kustantajasuvun patriarkan asema toivat. Mutta

sekä Eero että Eljas Erkkko olivat yksinäisiä päätöksentekijöitä. Eljas Erkkko ei arastellut möykätä, mutta todellisista tunteistaan hänkin arasteli puhua.

Kun Eero Erkkko oli nostanut Helsingin Sanomat maan suurimmaksi uutislehdeksi, Eljas rakensi siitä koko kansan lehden. Kansalaissodan valkoinen luutnantti oivalsi työväestön merkityksen sekä lehden lukijoina että ilmoitusasiakkaina. Hän oli myös patruuna, joka huolehti työväestään. Esimerkiksi eläketurvan, työterveydenhuollon ja asuntojen järjestämisessä Sanoma Osakeyhtiö oli eturintamassa. Valkoisen luutnantin viimeinen toive oli, että yksi hänen arkunkantajistaan oli ammatillisesti järjestäytyneen työväen edustaja, yhtiön kirjatyöntekijöiden luottamusmies.

Poliittiselta linjaltaan Eljas oli oikeammalla kuin isänsä, mutta Lapuan liikkeen kriittisinä aikoina Helsingin Sanomat oli suomalaisen kansanvallan puolustajien ensimmäisessä ketjussa.

Aatos Erkkko syntyi viisi vuotta Eero Erkon kuoleman jälkeen, mutta Päivälehdessä arkiston aineistosta voi päätellä, että hän arvosti Eero Erkkkoa aivan erityisesti.

Ensinnäkin, Aatos Erkkko oli poliittisesti lähempänä isoisäänsä kuin isäänsä. Aatos Erkkko olisi ollut nuorsuomalaisten riidoissa selvä varpunen. Nykymaailmaan siirrettynä varpusten reviiri ulottuisi demareihin saakka.

Isoisänsä tavoin Aatos Erkkko arvosti lehdistön yhteiskunnallista ja sivistyksellistä roolia. Juuri tähän ajatteluun pohjaavat ne uudistukset, jotka lehdessä käynnistettiin 1960- ja 1970-luvuilla. Aatos Erkkko rakensi Suomeen kansainvälisen tason laatulehden. Hän otti ympärilleen hiljaisten mutta uskollisten ihmisten piirin, jonka tehtäväksi tuli toteuttaa uudistukset.

Hän onnistui niin hyvin, että voi kysyä, tuliko Helsingin Sanomista oman menestyksensä ja suuruutensa vanki. Ainakin Aatos Erkkko näyttää kavahtaneen omaa mahtiasemaansa.

Aatos Erkon reagoi vaikeisiin tilanteisiin vetäytymällä. Vanhemmilla päivillään hän usein pohti kriittisesti luomaansa lehteä, mutta vastauksia piinaaviin kysymyksiin hänellä ei ollut. Syntyi myytti satumaisen rikkaasta, mutta jotenkin pettyneestä patruunasta.

Lehden sisällä Aatos Erkkko kävi oma jaakobinpainiaan. Hänellä oli mielipiteensä lehdestä ja hän tietenkin halusi lehteensä vaikuttaa. Hän teki sen päätoimittajien kautta. Näiden tehtävä oli luotsata lehteä oikealle linjalle niin ettei kustantajaan koskaan vedota. Mutta aina oli niitä uppiniskaisia toimittajia, joskus jopa päätoimittajia, jotka eivät suostuneet haluttuun linjaan. Nämä taistelut ovat kiinnostavaa Erkkko-historiaa. Päivälehdessä päättyneissä tapauksissa toimittajat aika usein voittivat kädenväännön. Tässä kulkee viisaan yksinvaltiuden raja: varjellakseen aarrettaan kustantajan on siedettävä ja jopa vaalittava toimituksensa integriteettiä.

Venäjän tsaari Aleksanteri III antoi kuuluisalla marginaalimerkinnällään Päivälehdelle loistavan lähtöasetelman. Ei ollut enää epäselvää, tarvittiinko myös pääkaupungissa perustuslaillisia oikeuksia suomen kielellä tinkimättömästi puolustavaa sanomalehteä.

Mutta Venäjältä tuli myös Erkkkoja henkilökohtaisesti piinaava ongelma. Eero Erkkko erotettiin päätoimittajan tehtävästä ja karkotettiin maasta. Eljas Erkkko joutui ulkoministerinä ratkaisevaan asemaan pohdinnoissa, tulisiko Suomen myöntyä Stalinin alue- ja tukikohtavaatimuksiin. Hänen tinkimätön kantansa määrittänyt hänet lopuksi elämäkseen.

ulkoministeriksi, jonka joustamattomuus ajoi maan raskaaseen sotaan. Vasta vuosikymmenien kuluttua uskallettiin julkisessakin keskustelussa myöntää, että tarjolla ollut vaihtoehto olisi ollut vielä kauheampi.

Aatos Erkkoa hänen isänsä taakka ja maine selvästi askarrutti ja rasitti. Hän oli itse historiasta syvästi kiinnostunut ja hän perehtyi myös Venäjään. Venäjä-suhteessaan Aatos Erkko läheni vanhasuomalaista kantaa, jota sotien jälkeen opittiin kutsumaan Paasikiven-Kekkonen linjaksi. Erityisesti 1970- ja 80-luvuilla lehden sisällä käytiin kiivaita keskusteluja siitä, miten Neuvostoliitosta tulisi kirjoittaa. Tässä keskustelussa Aatos Erkko oli niin vanhasuomalainen että toimituksen johto se jo hirvitti. Erityisesti Heikki Tikkanen on näitä keskusteluja merkinnyt muistiin.

Venäjän tai Neuvostoliiton pelko ei kuitenkaan estänyt Erkkoa vaalimista sitä, että hänen lehdensä tuki Suomen liittymistä täysvaltaiseksi jäseneksi Euroopan unioniin. Helsingin Sanomien linjassa tämä oli Aatos Erkon silmäterä, ja myös se voidaan kirjata lehden suurten linjanvetojen joukkoon.

Helsingin Sanomien päätoimittajat joutuivat kohtaamaan ja ratkomaan kustantajien paineita. Tämä kirja kertoo kolmen Erkon ohella 17 ihmisestä, jotka ovat toimineet Päivälehdessä tai Helsingin Sanomien päätoimittajina.

Kirjan alaotsikko on Patruunat ja heidän päätoimittajansa. Ihan jokainen ei tähän määritelmään sovi. Heikki Renvall edusti lehden johdossa toista poliittista linjaa. Hän erosikin, kun Eero Erkko uudestaan nousi lehtiyhtiön johtoon.

Kirja ei sisällä 20 päätoimittajaelämäkertaa, vaan heitä katsotaan ikään kuin pyrstötähtinä, jotka kiitävät historian avaruudessa. Kukin valaisee omalla tavallaan jotain lehdestä ja toimituksesta. Yksi kirjan suurista puutteista on se, että näin katsoen lehden kaksi keskeistä toimitusta, kotimaantoimitus ja kaupunkitoimitus, jäävät merkitykseensä nähden aivan liian vähälle huomiolle.

Tämän kirjan suuren tarinan voisi lopuksi ehkä tiivistää yhteen sanaan: lojaalisuus. Siitä on oikeastaan jokaisessa kustantaja-päätoimittajasuhteessa viime kädessä ollut kysymys: päätoimittajan lojaalisuudesta omistajaa kohtaan ja omistajan lojaalisuudesta päätoimittajansa ja sitä kautta toimitustaan kohtaan. Tätä lojaalisuutta Erkot yli kaiken arvostivat.

Toinen hyvä sana on sitoutuminen. Tämä kirja on tarina sitoutuneesta omistajuudesta. Kun Aatos Erkko 50 palvelusvuoden jälkeen luopui vallasta yhtiössä, alkoi uusi aika.